

Tutkimusretki taidon olemukseen ja osaajaksi kasvamiseen

Seija Kojonkoski-Rännäli

Ajattelua - vaikkapa sitä, kun ihminen pohtii ja reflektoi havaintojaan ja omaa tekemistään - pidetään henkisenä toimintana, kun taas tekemisen katsotaan olevan kehollista toimintaa, joka perustuu lähinnä ihmisen liikkuvuuteen. Molemmat ovat osaamisessa tärkeitä. Osaava toiminta sisältää sekä suunnittelutaitoa että kykyä panna suunnitelmat taitavasti käytäntöön.

Eräs suurimpia onnen lähteitä elämässä ihmiselle on omassa itsessään olevien mahdollisuuksiensa aavistaminen ja niiden käyttöön ottamisen tuoma hallinnan kokemus. Tässä en tarkoita jonkun itsensä ulkopuolella olevan hallitsemista, esimerkiksi ihmisen tietämistä ja todellisuuden hallitsemista tiedoillaan. Sen sijaan tarkoitan ihmisen omasta olemuksestaan löytämiensä taitojen hallintaa ja siitä nousevaa osaamisen tunnetta eli tunnetta siitä, että on kykenevä ”kantamaan kortensa kekoon” oman elämänsä rakentamiseksi ja samalla koko ihmiskunnan hyväksi. Voidaan ajatella, että ihminen on kuin piilevien taitojen aarreaitta, josta kasvuolosuhteet ja elämäkokemukset nostavat esiin muutamia, mutta jättävät toisia edelleen piileviksi. Silloin herää kysymys, mitä taitoja ihmisestä pitäisi nostaa esiin, ja kuka määrittelee, mitä taitoja ihminen elämässään tar-

vitsee? Onko olemassa tärkeitä ja vähemmän tärkeitä inhimillisiä taitoja?

Meidän kulttuurissamme taidoista tärkeimpinä on perinteisesti pidetty niin sanottuja henkisiä taitoja kuten ajattelemisen taitoa ja ongelmanratkaisutaitoa. Sen sijaan ihmisen kehollisuuteen ja liikkuvuuteen ja perustuvat taidot ovat olleet vähemmän arvostettuja. Tämä Aristotelesta alkanut perinne on elänyt voimakkaana koulutuksen piirissä siitä huolimatta, että on esiintynyt myös toisenlaisia näkemyksiä. Muun muassa Dewey’n filosofiassa (1999, alkuperäisteos 1929) teoreettisen ajattelun ja käytännöllisen toiminnan, abstraktin ja konkreettisen, yhteys nähdään välttämättömänä sekä tiedon rakentamisessa että tietäjän (ihmisen) ymmärryksen kehittämisessä. Joka tapauksessa nykyaikaisessakin

kasvatustieteellisessä kirjallisuudessa ajattelemisen taitoja nimitetään “korkeammiksi taidoiksi” (higher order skills) (ks.mm. Rauste-von Wright, von Wright 1994, 32). Tähän ilmaisuun sisältyy oletus, että on olemassa myös “alempia taitoja”, joiden harjaantuminen ihmisessä on vähemmän tärkeää. Tämä taitojen hierarkkinen jaottelu elää sitkeästi myös koulutus suunnittelun taustalla, vaikka viime vuosikymmeninä on saatu runsaasti tutkimustuloksia, jotka asettavat sen yhä vahvemmin kyseenalaiseksi (emt., 161 - 162). Muun muassa Ihmisen kokonaispersoonallisuuden kehittymistä ajatellen on vaarallista keskittyä vain joidenkin, vaikkakin tärkeinä pidettyjen, taitojen kehittämiseen. Saattaa nimittäin käydä niin, että tämän valinnan tähden jää ottamatta käyttöön joitain sekä ihmiselle itselleen että koko yhteiskunnalle merkittäviä inhimillisiä voimavaroja.

Tarkoitukseni on tässä artikkelissa hahmotella kuvaa taidoista taitajan kehollisen kokemushorisontin avaajina, jotka mahdollistavat maailman merkitysten yhä laajemman haltuunoton. Ne näyttäytyvät silloin ihmisen voimavaroina, joita ei voi toiselle ihmiselle antaa, mutta joita ei myöskään itse yksin voi saada käyttöönsä kuin ehkä vain pieneltä osin. Toivon kasvattajien ja kouluttajien saavan pohdinnoistani tukea arvokkaalle työlleen heidän johdattaessaan oppilaitaan ja opiskelijoitaan hyvään elämään ja auttaessaan heitä rakentamaan yhä parempaa yhteiskuntaa tässä tiedon arvostavassa, mutta kuitenkin osamista etsivässä maailmassamme.

Lähestyn tehtävääni kolmelta eri suunnalta. Ensin tarkastelen ihmisen kehollisuuteen perustuvien taitojen olemusta Martin Heideggerin filosofian valossa ja kehollisuuden roolia yleensä ihmisen maailmassa olemisessa myös Maurice Merleau-Ponty'n tukeutuen. Timo Klemola (1991 ja 1998) on omaa aikaamme edustavana suomalaisena oppaanani tässä tarkastelussa. Toiseksi otan esiin erään taidon mielenkiintoisen piirteen, nimittäin sen, että taito on aina luonteeltaan taitajan omaa ja siis yksilöllistä. Tätä aihetta lähestyn Thomas Hobbesin teorian pohjalta (1982). Lopuksi paneudun näin ymmärrettyn taidon oppimiseen Herbartin

sivistyksellisyys-käsitteen valossa Pauli Siljanderin (1998) johdattelemana.

KOKEMISEN KYVYT

Olemme tottuneet ajattelemaan taitoja välineinä saavuttaa jotain useimmiten aineellista hyvää. Jokainen haluaa hankkia itselleen taitoja, joita tarvitsee työssään; ensin saadakseen sen työn ja sitten voidakseen pitää sen ja päästäkseen siinä eteenpäin. Toisaalta tiedetään, että taitavuus on myös hyvin palkitsevaa taitajalle. Siksi pieni lapsi jaksaa tiettyssä kehityksensä vaiheessa miltei koko valveillaoloaikansa harjoitella sitkeästi kävelemisen taitoa. Siksi nuoret pojat ottavat uskomattomia riskejä tullakseen taitaviksi lumilautailijoiksi. Sen tähden monet aikuiset ihmisetkin ovat loputtoman kärsivällisiä valmentautuessaan joihinkin taidollisiin saavutuksiin ilman voiton tavoittelua. Timo Klemola kuvaa tällaisen valmentautumisen kokemusta artikkelissaan Kalliokiipeilyn fenomenologiaa (1998, 168-170) vapauden, luottamuksen, itsensä tutkimisen ja kaikessa läsnä olevan elämän kokemuksena. Jotkut harjoittelevat matemaattisten tehtävien ratkaisemista, toiset pyrkivät kehittämään laulutaitoaan ja ovat valmiit tinkimään monista muista asioista elämässään sen hyväksi. Läheskään aina taitavuus ei tuo mukanaan aineellista hyvää taitajalle. Taidolla voi siis olla myös itseisarvo, taitava toiminta, osaaminen, on itsessään arvokasta.

Ajattelua - vaikkapa sitä, kun ihminen pohtii ja reflektoi havaintojaan ja omaa tekemistään pi-

detään yleensä niin sanottuna henkisenä toimintana, kun taas itse tekemisen katsotaan olevan kehollista toimintaa, joka perustuu lähinnä ihmisen liikkuvuuteen. Molemmat ovat osaamisessa tärkeitä. Osaava toiminta sisältää nimittäin sekä suunnittelutaitoa että kykyä panna suunnitelmat taitavasti käytäntöön. Silloin siihen sisältyy ajattelun taitojen lisäksi - useita sellaisia taitoja, jotka perustuvat ihmisen kehollisuuteen ja liikkuvuuteen. Ne eivät toiminnan kokonaisuudessa ole vähemmän tärkeitä kuin niin sanotut henkiset taidot. Ranskalainen filosofi Maurice Merleau-Ponty sanoo, että ihmisen liikkuvuus on perustavalla tavalla hänen intentio naalisuutensa, eikä hänen tietoisuutensa suinkaan ole ensisijaisesti tyyppiä "minä ajattelen" vaan tyyppiä "minä osaan". Ihmisen keholla on Merleau-Ponty'n mukaan ratkaisevan tärkeä rooli, paitsi osaamisessa, myös ihmisen maailmassa-olemisessa ylipäätään. Nimenomaan kehollisena olentona, näkevänä ja liikkuvana, ihminen on olemassa maailmassa ja luo suhteen muuhun olevaiseen. Jokainen tarkoituksellinen liike on erottamaton osa taustaympäristöään, jota se itse muokkaa. Ihmisen keho ei oikeastaan vain ole tilassa tai ajassa, vaan se elää ja tulee olevaksi (inhabits) niissä. (Merleau-Ponty 1989, 137 - 138.) Jos ihmisen kehollisten taitojen harjaannuttaminen laiminlyödään, on se hänen kehittymisen kannalta kohtalokasta.

Timo Klemola on tutkimuksissaan (1991 ja 1998) avannut mielenkiintoisia näkymiä liikkumisen taitoon ja sen merkitykseen ihmisen kehollisen kokemushorisontin avaajana ja sitä kautta tienä avoimuuteen heideggeriläisessä mielessä. Hän näkee tietynlaisen liikkumisen taidon välineenä maailman parempaan ymmärtämiseen ja myös ihmisen varsinaiseksi itseksi tulemiseen (Klemola 1998, 119-122). Esimerkki kokemuksellisesta erosta vuoren näkemisen tai sen ajattelemisen ja vuorelle kiipeämisen välillä havainnollistaa asiaa.

Esimerkissään Klemola lähtee Schelerin (1980) teoriasta, jonka mukaan "eletyn kehon annettuna olemisen tapa" on erilainen kuin "egon ja sen tilojen kokemusten annettuna olemisen tapa", ja nämä kokemuksen tasot ovat sfäärejä,

jotka eivät ole redusoitavissa toisiinsa (Klemola 1991, 54). Niissä tulevat esiin ihmisen kaksi perustavaa kokemuksellista kenttää, psyykkis-henkisten ilmiöiden kenttä ja kehotietoisuuden kenttä. Molemmat ilmentävät ihmisen alkupe räisiä kokemuksellisia rakenteita. Kysymys ei ole dualistisesta body mind -ongelman ratkaisuyrityksestä. Keho ja mieli nähdään edelleen eksistenssin ulottuvuuksina. Sen sijaan tunnustetaan, että psykologian, tieteen ja luonnollisen asenteen postuloima "ego" on tietoisuuden virtaa kantava rakenne, joka on vaikeasti löydettävissä introspektiivisessä kokemuksessa. Se kuitenkin on olemassa ja ilmenee "psyykkis-henkisenä kokemushorisonttina", ja sen taustana on egotietoisuutemme. Sen lisäksi meillä on "kehollinen kokemushorisontti", jonka taustana on Schelerin esiin tuoma kehotietoisuutemme. Nämä ihmisen elämismaailmaan kuuluvat kokemushorisontit voivat olla avoimia tai sulkeutuneita. Jos vain toinen kokemushorisontteistamme on avoin ja toinen suljettu, meidän on mahdollista saada haltuumme maailman merkitykset vain osittain.

"Fyysisen harjoittelun avulla saatu taito ja kunto kehollisten kokemushorisonttien avoimuutena mahdollistaa minulle sen, että voin kiivetä vuorelle ja ottaa sen sitten kehollisesti haltuuni. Jos verrataan sitä kokemusta, joka on samasta vuoresta henkilöllä, joka joutuu tekemään havaintonsa sen juurella seisten, on hänen ja minun kokemusteni välillä suuri ero. Saman vuoren merkitys on hänelle aivan toinen kuin minulle. " (Klemola 1991)

(Klemola 1991, 55 - 56.) “Fyysisen harjoittelun avulla saatu taito ja kunto kehollisten kokemushorisonttien avoimuutena mahdollistaa minulle sen, että voin kiivetä vuorelle ja ottaa sen siten kehollisesti haltuuni. Jos verrataan sitä kokemusta, joka on samasta vuoresta henkilöllä, joka joutuu tekemään havaintonsa sen juurella seisten, on hänen ja minun kokemusteni välillä suuri ero. Saman vuoren merkitys on hänelle aivan toinen kuin minulle. Vuori ja maailma yleensä avautuu hyvin konkreettisella tavalla laajempaan sille, jonka ne keholliset kokemushorisontit, jotka mahdollistavat tämän haltuunoton, ovat avoimia. (emt., 58).

Erilaiset taidot näyttäytyvät tässä valossa mahdollisuuksina kokea erilaisia kokemuksia. Ne avaavat taitajalle erilaisia kokemushorisontteja. Silloin tulee ilmeiseksi, että juuri taitojen harjaantuminen voi mahdollistaa maailman paremman ymmärtämisen ja myös taitajan paremman itseymmärryksen. Mutta tämä on kuitenkin mahdollista vain tietynlaisessa taitojen harjaantumisessa. Tukeutuen Heideggerin filosofiaan Timo Klemola sanoo sen vaativan niin sanottua meditatiivista ajattelua, jossa oleva pyritään näkemään kokonaisuutena, sellaisena kuin se itsessään on, ilman inhimillisiä kuvitelmia ja toiveita. Meditatiivinen ajattelu on vastakohta laskevalle ajattelulle, jossa oleva viipaloidaan osiin ja alistetaan ihmisen manipulaation kohteeksi. Esimerkiksi teknologia on Heideggerin analyysin mukaan laskevan ajattelun tulosta. Laskevan ajattelun myötä olemme myös tottuneet tarkastelemaan luontoa vain omasta itsekkästä näkökulmastamme eräänlaisena tuottamistoimintamme raaka-ainevarastona. Meidän on vaikea nähdä kokonaisuutta keskittyessämme sen spesifien osien hyväksikäytön pohtimiseen. (Klemola 1998, 120.)

Meditatiivinen ajattelu vaatii onnistuakseen selkeää olevaiseen suhtautumista, jota Heidegger nimittää silleen jättämiseksi (Gelassenheit zu den Dingen). Kyseessä ei ole passiivinen mitään tekemättömyys, vaikka käsitteen sanatarkka merkitys antaa niin ymmärtää. Sen sijaan Heidegger tarkoittaa silleen jättämisellä toimimista avoimena olevalle niin, että kunnioitetaan olioita ja ole-

Erilaiset taidot näyttäytyvät tässä valossa mahdollisuuksina kokea erilaisia kokemuksia. Ne avaavat taitajalle erilaisia kokemushorisontteja. Silloin tulee ilmeiseksi, että juuri taitojen harjaantuminen voi mahdollistaa maailman paremman ymmärtämisen ja myös taitajan paremman itseymmärryksen.

vaa kokonaisuutena ja sallitaan niiden oman luonnon tulla esiin tukahduttamatta sitä. (Emt., 120 - 121.) Silleen jättämisen hengessä toimiminen on esimerkiksi esineiden käyttämistä tai materiaalin työstämistä taitavasti siten, että ei rikota niiden olemisen tapaa vastaan esimerkiksi veistämällä puuta vastasyhyyn tai käyttämällä työkaluja epätarkoituksenmukaisesti niin, että ne rikkoutuvat (emt., 121 - 122).

Taidot ovat siis paljon enemmän kuin vain avain taitaviin suorituksiin ja tehokkaaseen osaamiseen. Ne merkitsevät taitajalle kykyä kokea enemmän ja silloin myös kykyä ymmärtää paremmin maailmaa ja itseään. Tällainen ajatus on vieras länsimaaisessa kulttuurissa. Se on lähellä Zen-kulttuuria, jossa monia käytännön taitoja kutsutaan termillä do eli tie. Taidoissa harjaantuminen nähdään Zen-kulttuurissa kulkemisena tiellä kohti varsinaista itseä ja olevan olemisen ymmärtämistä. (Klemola 1998, 123.) Tämä ajattelu edellyttää jonkin pysyvän perustan olemassaolon olettamista. On oltava jokin tavoite, jota kohti ihminen voi koko elämänsä ajan pyrkiä.

Maallistunut ja teknologisoitunut länsimainen ihminen on kuitenkin lakannut perustamasta maailmaansa siihen, mikä on pysyvää. Pysyvää perusta on kadonnut jatkuvaan muutokseen, ja samalla ihminen on tullut revityksi juuriltaan.

Hän ei tunne itseään. Hän ei ole tottunut kääntymään sisäänpäin, istumaan alas ja tutkimaan mielensä mahdollisuuksia. Suuntautumalla pääsääntöisesti vain ulospäin, muun muassa tutkien luontoa tieteellisesti, ihminen on sulkenut itseltään monia kokemuksensa ulottuvuuksia. Maailmamme on profaani, täysin maallistunut. Kadotimme jumalamme tieteelliseen mailmankuvaamme, sanoo Klemola. Meillä ei ole maailmassa keskustaa tai kiinnekohtaa, ei kotia, johon voisi palata ja josta käsin kykenisimme asettamaan arvoja. (Klemola 1998, 139.)

Ehkä juuri siksi sellaiset työn muodot kuin käsityö, ovat myös pitkälle koneellistetun tuotannon oloissa yhä niin mieluisia monille. Ehkä samasta syystä sellaiset liikunnan muodot kuin itämaiset budo-lajit ovat saamassa yhä enemmän harrastajia länsimaissa. Ihminen pyrkii olemaan kosketuksessa maailmaan tässä ja nyt. Hän haluaa pysähtyä keskittymään vain tähän hetkeen, ja se onnistuu silloin, kun tekee kehollaan ja käsillään jotain.

“Fyysisessä harjoituksessa ja esimerkiksi käsityössä on helppo uppoutua tekemiseen, olla läsnä niin täydellisesti tekemisessä, että tekijä kadottaa itsensä ja kokemuksensa ajan kulumisesta. Tekijä ja tekeminen sulautuvat niin täydellisesti yhdeksi, että kaikki kaksinaisuus maailmasta katoaa. Jako subjektiin ja objektiin katoaa ja jäljelle jää vain - tekeminen, joka on eräänlaista tapahtumista, jossa ei ole keskusta. Tämä on yksi zen-kokemus.” (Klemola 1998, 136.)

Materiaalin muokkaamisen taidon kokemus, omien lihasten ja liikkeiden hallinta, auttaa ihmistä kiinnittymään maailmaan ja tuntemaan

Ihminen pyrkii olemaan kosketuksessa maailmaan tässä ja nyt. Hän haluaa pysähtyä keskittymään vain tähän hetkeen, ja se onnistuu silloin, kun tekee kehollaan ja käsillään jotain.

luottamusta muutoksen hallintaan. Zen-filosofiassa sanotaan tämän merkitsevän sitä, että ihminen saa kosketuksen, paitsi syvälle omaan mieleensä, myös eräänlaiseen trassendenttiin (Klemola 1998, 139-140). Oleellista on, että se on eräs henkisen kokemuksen taso, joka kuitenkin saavutetaan fyysisin harjoituksin. Taitava liike lähestyy sitä, mitä Heidegger kutsuu ajatteluksi (Klemola 1998, 123). Tällaisessa harjoituksessa saavutetaan myös niin sanottua hiljaista tietoa (tacit knowledge). Sen tärkeydestä meillä on jokin aavistus, koska sen kysyntä on kasvamassa informaatioyhteiskunnassa. On alettu pohtia, miten hiljainen tieto saataisiin yhteiseen käyttöön yksilöllisen kokemuksen piiloistaan. Näen tämän pohdinnan ilmauksena laajentuvasta taitokäsityksestä yhteiskunnassamme.

TAITO KÄTKETTYNÄ AARTEENA

Ihminen saa haltuunsa tietoa havainnoimalla ympäristöään ja konstruoimalla havaintojaan kokemustensa ja aiempien tietojensa muodostamalla älyllisellä instrumentillaan. Saavutettu tieto on sitten siirrettävissä haltijansa ulkopuolelle esimerkiksi kirjallisessa tai kuvallisessa muodossa paperilla tai sähköisesti julkaistuna, jolloin sitä voivat kaikki halukkaat käyttää ja ottaa sen puolestaan haltuunsa edelleen konstruoitavaksi. Tietoa tai ainakin informaatiota, josta tietoa voi konstruoida - löytyy paljon ja monista paikoista maailmassa, etenkin nykyisessä tietoyhteiskunnassamme. Mutta mistä löytyy taitoja? Voisimmeko kenties kehittää jonkunlaisen taitokoneen tietokoneen tapaan?

Etsiessään inhimillisen moraalin perusteita teoksessaan Leviathan (1982, alkuperäisteos 1651) on Thomas Hobbes kehittänyt teorian ihmisen yksilöllisestä sisäisestä powerista. Terho Pursiainen sanoo tätä teoriaa pyyteen teoriaksi. Hän on käyttänyt sitä pohtiessaan perusluottamuksen käsitettä oikeudenmukaisuuden ymmärtämisen kannalta artikkelissaan Palkitsemisen etiikka (1997). Hobbesin termi power on ymmärrettävä hyvin laajasti. Pursiainen sanoo sen olevan paitsi voimaa ja valtaa, myös arvovaltaa ja hur-

maamisvaltaa (1997, 14). Suomen kielen sana voimavarat sopii hyvin vastineeksi tälle käsitteelle. Hobbes määrittelee voimavarat ihmisen välineiksi, joiden avulla hänen on mahdollista saavuttaa jotain ilmeistä hyvää tulevaisuudessa. Voimavaroja on Hobbessin mukaan kahdenlaista: luonnollisia eli alkuperäisiä voimavaroja ja välineellistä voimavaroja. Luonnolliset eli alkupe-
räiset voimavarat ovat kehon tai mielen (hengen) kykyjen erinomaisuutta (Eminence of Faculties of Body or Mind), esimerkiksi erityinen voimakkuus, kauneus, järkevyyden, taitavuus, kaudonpuheisuus, anteliaisuus ja jalous. Välineelliset voimavarat puolestaan ovat edellä mainittujen voimavarojen avulla hankittuja keinoja tai välineitä saavuttaa aina enemmän sellaisia hyvinvointitekijöitä kuin rikkautta, mainetta, ystäviä ja hyvää onnea. Ihmisen voimavarat ovat luonteeltaan kumuloituvia siten, että ne lisääntyvät entisestään, kun niitä käytetään. (Hobbes 1982, 150.) Koska ihmisen voimavarat ovat yksilöllisiä, jokaisella on omanlaisensa voimavarat, joita hän ei voi toisille antaa ja lisäksi niitä on vain rajallisesti, vallitsee pyyteellisten ihmisten luonnollisissa yhteiskunnassa jatkuva kilpailu siitä, kuka saa kanssaihmistensä voimavaroja eniten käyttöönsä. Ihmisen arvo määräytyy silloin sen mukaan, millaisen hinnan muut ovat valmiit maksamaan hänen voimavarojensa käyttöoikeudesta. (Hobbes 1982, 151.)

Ihmisen arvon eli hinnan voi siis määrittellä pyyteellisten ihmisten yhteiskunnassa nimenomaan siksi, koska hänellä on itsessään - kehossaan ja mielessään - sisäisiä luovuttamattomia voimavaroja. Pursiainen sanoo niitä yksilön hallussa olevaksi aarteeksi. "On asioita, joita fyysisesti vastustamatonkaan voima ei voi ottaa ihmiseltä... Monimutkaiset kyvyt ja avut eivät ole mielivaltaisesti siirrettävissä hänestä muihin tiloihin. Ainoa keino saada ne toisten käyttöön on suositella hänet vapaaehtoisesti käyttämään niitä toisten hyväksi. Toiset ovat yhteen nähden ylivoimainen mutteivät kuitenkaan aivan vastustamaton voima. He eivät voi omistaa hänen kykyjään ja avujaan suostumatta sopimaan ehdoista, joilla hän itse jää käyttämään omia kykyjään ja avujaan niiden toimitusjohtajana toisten hyväksi." (Pursiainen 1997, 15.)

Olkoon kysymyksessä millainen taito hyvänsä - niitä on luokiteltu henkisiksi ja fyysisiksi, älyllisiksi ja käytännöllisiksi, abstrakteiksi ja konkreettiseksi - kaikkien niiden perusta on ihmisen olemuksessa, hänen elimissään. Tämän perustan muodostavat siis Hobbessin tarkoittamat luonnolliset eli alkuperäiset voimavarat hänessä itsessään. Varsinaiset yksittäiset taidot eli välineelliset voimavarat puolestaan syntyvät ja kasvavat jonkin tai joidenkin ihmisen elinten harjaantumisessa, kun kyseistä elintä käytetään oikealla tavalla ja riittävässä määrin sellaisissa toiminnoissa, joihin se parhaiten soveltuu. Harjaantunutkin elin pysyy taidon haltijan olemuksessa, vaikka hänen taitoaan toiset kovastikin himoitsisivat. Taidon haltijana ihminen voi korkeintaan ryhtyä toisen ihmisen valmentajaksi tämän pyrkimässä saamaan itselleen saman taidon. (Kojonkoski-Rännäli 1996, 67-69.)

Mutta ihminen ei voi "käydä kauppaa" taitoaarteellaan eikä sen enempää siitä itsekään nauttia, niin kauan kuin tuo aarre on kätöksässä hänen luonnollisina eli alkuperäisiä voimavaroinaan. Ne muodostavat vain perustan ja mahdollisuuden taitojen kehittymiselle. Taidoiksi ja osaamiseksi eli välineellisiksi voimavaroiksi ne on jalostettava harjoittelulla. Kehittyvässä ihmisessä on mahdollisuuksia arvaamattoman monenlaisten taitojen kehittymiselle. Kysymys kuuluu: kuka löytää ihmiseen kätketyn aarteen? Entä mitä taitoja hänessä kehitetään? Kuka tekee valinnat? Tarvitaanko valmentajaa? Kauppaa käydään paitsi nyt olemassa olevilla, myös tulevaisuuden taidoilla. Valinnat ja silloin myös kaupan käynti inhimillisillä taidoilla alkavat jo koulutuksessa.

AARTEEN LÖYTÄJÄT

Ihmisen "aarre", hänen mahdollisuutensa sivistyä ja tulla osaavaksi, on kätkeyty aarre. Se on mahdollisuus, joka täytyy löytää ja tiedostaa. Se on kätkeyty muilta ihmisiltä, koska se on ihmisen sisäinen voimavara, mutta se on kätkeyty myös ihmiseltä itseltään, etenkin hänen varhaisina kehitysvuosinaan. Ihmisen sivistyminen on kasvamista "radikaalista määrittämättömyydestä" (Siljander 1998, 205) johonkin ei vielä olevaan,

jota kasvava ja kasvatettava pedagogisessa interaktiossa yhdessä rakentavat (emt.,210). Aikana, jolloin korostetaan oppijan itseohjautuvuutta ja välitöntä kokemusta oppimisen ihanteena, on ainakin monenlaisten paineiden alla puurtavalle opettajalle ja kasvattajalle rauhoittavaa ja avartavaa pysähtyä miettimään kasvatuksen ja kasvattavan opetuksen ideaa herbartilaisessa hengessä. Hyvänä johdatuksena mietteisiin on Pauli Siljanderin artikkeli "Sivistys ja sivistyksellisyys. Bildsamkeit-käsitteen merkitys J.F.Herbertin kasvatusteoriassa" (1998, 201-213).

Siljanderin mukaan Herbartin eräänä tieteellisen pedagogiikan peruskategoriana määrittämä Bildsamkeit-käsite "haastaa hedelmällisellä tavalla eräitä nykykasvatustieteen teoreettisia kehitelmiä (konstruktivismi, kommunikatiivinen kasvatusteoria) (1998, 202). Näissä suuntauksissahan yhteisenä tekijänä on ajatus oppimisesta oppijan itsenäisenä toimintana opettajan tehtävien rajoituksessa lähinnä oppimisympäristön järjestelmiseen sekä tuen ja ohjauksen antamiseen oppijalle hänen sitä tarvitessaan. (Ks. mm. Raustevon Wright & von Wright 1994; Lehtinen 1992). Bildsamkeit-käsitettä, joka viittaa yleisesti ihmisen sivistyskykyisyyteen, on mielenkiintoista tarkastella Hobbesin power-käsitteen rinnalla, koska se näyttäisi kertovan eräästä avaimesta, jolla ihmisen voimavarojen kätkö voidaan avata häntä itseään, ja myös koko muuta olevaista ajatellen, onnellisella tavalla.

Ihmisen sivistysprosessi, hänen taitavaksi, tietäväksi ja osaavaksi tulemisensa ei ole luonnon prosessien kaltainen tapahtuma, "luonto ei kerro, mitä se ihmisestä haluaa" (Siljander 1998, 205). Ihmisen voimavarojen käyttöönotto perustuu valintaan. Siihen kasvava ja kehittyvä ihminen tarvitsee avukseen omassa kehityksessään pidemmällä olevaa kasvattajaa ja opettajaa. Valitujen voimavarojen kehittyminen taidoiksi ja osaamiseksi puolestaan on mahdollista vain ihmisen itsensä pitkäjänteisen ja vaivalloisen oppimistyön tuloksena. Siinäkin työssä useimmat tarvitsevat opettajaa tai valmentajaa. On huomattava, että tässä on kysymys nimen omaan ihmisen laaja-alaiseen sivistysprosessiin kuuluvista taidoista. Jos esimerkiksi työnantaja tarvitsee työnteki-

jöiltänsä vain joitain hyvin kapea-alaisia, spesifejä taitoja, on niiden valinta tietenkin mahdollista ilman opettajaa tai kasvattajaa. Ihminen voi tehdä valinnat itsekin vain työelämän vaatimukset tuntien. Mitä kapea-alaisemmista taidoista on kysymys, sitä vähemmän valmentaja/opettajaa tarvitaan myöskään niihin harjaantumisessa.

Mutta kun on kysymys ihmisen kasvamisesta sivistyneeksi kansalaiseksi, ja myös jonkun specifin alueen osaajana maailmaa ja itseään laajasti ymmärtäväksi työntekijäksi, on silloin välttämättä kysymys myös ihmisen kehollisuuteen ja liikkuvuuteen perustuvien taitojen harjaantumisesta ihmisessä, jotta hänelle avautuisi useita erilaisia kokemushorisontteja ja näin mahdollistuisi maailman haltuunottaminen laajasti.

Bildsamkeit-käsitteen erilaiset käännökset (sivistyskykyisyys, sivistettävyyys, sivistyksellisyys) ja myös 1960-1970 -luvuilta alkaen sitä korvaamaan kehitellyt käsitteet (oppiminen, oppimiskykyisyys, kasvatettavuus, vastaanottavuus, herkkyys, sopeutuvuus, sopeutumiskykyisyys, lahjakkuus) sisältävät kaikki sen oletuksen, että ihmiseen voidaan vaikuttaa kasvatuksella. Kysymys on kuitenkin paljon enemmän kuin vain kasvatuksen mahdollisuuden myöntämisestä. Bildsamkeit-käsitteen valossa ihmisen sivistyminen ei oikeastaan ole edes mahdollista ilman kasvatusta. Ihminen ei ole sillä tavalla vapaa, että kykenisi sivistymään ilman kasvatusta. Siinä mielessä itseohjautuvuus on pedagogista idealismia. Ihmisen kokemukset, ja siis myös merkityssuhteiden konstruointi, ovat radikaalilla tavalla sosiokulttuurisen maailman objektiivisten rakenteiden säätelimiä. Sivistysprosessi on Herbartin mukaan ymmärrettävä ihmisen "radikaalin määrittämättömyyden" määrittämiseksi kasvatuksen avulla. Siinä on siis kysymys ihmisen luonnollisten eli alkuperäisten voimavarojen löytämisestä ja valinnasta. Kasvavan omat resurssit näiden sisäisten aarteidensa löytämiseen ovat rajalliset, sillä sivistysprosessinsa keskeneräisyyden vuoksi hän "konstruoii lähinnä sitä, mitä ympäröivään sosiaaliteettiin on jo konstruoitu". Siksi hän tarvitsee aarteensa etsimiseen viisasta ohjausta. (Siljander 1998, 202 - 207.)

Sivistyminen ei kuitenkaan ole yksin kasvattajan teko kasvatettavassa, eikä kasvatusta ole välineellistä tiettyyn päämäärään suuntautuvaa toimintaa. Kasvatuksen tuloksia ei voida koskaan täsmällisesti ennakoita, sillä pedagoginen toiminta ja kasvatettavan sivistysprosessi ovat sellaisessa suhteessa toisiinsa, että kasvatettavan oma pelitila sen turvissa koko ajan laajenee. Kasvattaminen on "tahdikasta" ja sivistyminen on yllätyksellistä. (Siljander 1998, 210-211.) Tämä tarkoittaa, että kasvattaja on kyllä velvollinen harjaanuttamaan kasvatettavassa niitä taitoja ja antamaan hänelle niitä tietoja, jotka ovat tarpeellisia ihmisen sivistymiselle kasvattajan näkemyksen mukaan, mutta kasvatettava puolestaan käyttää näitä taitoja ja tietoja sivistyäkseen oman näkemyksensä mukaan. Kasvatettavan oma näkemys muotoutuu hitaasti elämäkokemusten myötä. Monet taidot ehtivät ruostua ja monet tiedot unohtua. Mutta kun ne ovat kerran olleet hallinnassa, on ne pitkänkin ajan päästä tarvittaessa helppo aktivoida. Ne ovat perusta, jolle kehittyvä ihminen voi elämäänsä ja kehittymistään rakentaa.

Kasvattamisen ja sivistymisen omalaatuisesta suhteesta seuraa muun muassa, että kasvatettava ei voida pitää kasvattajan asiakkaana, jonka odotukset kasvatusyössä olisi tarkkaan otettava huomioon, vaikka näin nykyään usein nurinkurisesti ajatellaan. Kasvavalle jää kyllä vapaus ja itsenäisyys pyrkimyksissään "tulla joksikin", mutta hänen ei pidä vain viihtyä koulussa. Hänen tulee myös ponnistella ja yrittää voittaa välittömät mielihalunsa tulevan kehittymisensä tähden, vastuu painaa ja pelko onnistumisesta ahdistaa (ks. mm. Kojonkoski-Rännäli 1998, 114). Se ei aina ole miellyttävää. Se on pitkäjänteisyyttä vaativaa, joskus kurjaa ja väsyttävääkin koululaishuumorilla ilmaistuna vankeudelta ja pakkotyöltä tuntuvaa. Siksi esimerkiksi kasvatusyön tuloksista on vaikea saada tietoa; kasvatettavan oma osuus sekoittaa kuvioita prosessissa. (Salo & Kuitinen 1998, 216.)

Kasvattajan on joskus, monien oheiskasvattajien (nuorten vertaisryhmät, tiedotusvälineet jne.) horjuttaessa hänen auktoriteettiaan kasvattajana, vaikea saavuttaa kasvatettavassaan sellaista luotta-

musta, jonka varaan voidaan onnistunut vuoro-vaikutteinen kasvatusta ja oppimisprosessi rakentaa. Mutta jos uupunut kasvattaja hellittää oteensa kasvavasta, saattaa tämä joutua ajelehtimaan elämässään ilman selkeää suuntaa

Lähteet

- ARISTOTELES (1989). *Nikomakhoksen etiikka*. Suomentanut ja selitykset laatinut Simo Knuuttila. Helsinki: Gaudeamus.
- DEWEY, J. (1999). *Pyrkimys varmuuteen*. Tampere: Gaudeamus.
- HEIDEGGER, M. (1986). *Sein und Zeit*. Sechzehnte Auflage. Tübingen: Niemeyer Verlag.
- HEIDEGGER, M. (1991). *Silleen jättäminen*. Suomentanut Reijo Kupiainen. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta. Vol XIX.
- HOBBS, T. (1982). *Leviathan*. Edited with an introduction by C.B. Macpherson. First published 1651. Penguin books.
- KLEMOLA, T. (1991). *Liikunta tienä kohti varsinaista itseä. Liikunnan projektien fenomenologinen tarkastelu*. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta. Vol. XII.
- KLEMOLA, T. (1998). *Ruumis liikkuu - liikkuuko henki?* Fenomenologinen tutkimus liikunnan projekteista. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta. Vol 66.
- KOJONKOSKI-RÄNNÄLI, S. (1996). Tietokäsityksestä taitokäsitykseen. Teoksessa Seppo Tella (toim.) *Nautinnon lähteillä. Aineen opettaminen ja luovuus*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 163, 61 - 70.
- KOJONKOSKI-RÄNNÄLI, S. (1998). *Työ tekijäänsä opettaa - totta toinen puoli*. Kasvatusteoreettista ja koulutuspoliittista pohdintaa sekä empiirinen tutkimus itsenäisestä käsityön opiskelusta. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A: 189.
- LEHTINEN, E. (1992). Tulevaisuuden haasteet ja oppimisen laadun kehittäminen. Teoksessa Yrjönsuuri, Y. & Laukkanen, R. (toim.) *Opetuksen mahdollisuuksia*. Helsinki: Valtion painatuskeskus, Kouluhallitus.
- MERLEAU-PONTY, M. (1989). *Phenomenology of Perception*. Translated from the French by Colin Smith. London: Routledge.
- PURSIANEN, T. (1997). Palkitsemisen etiikka. *Tiedepolitiikka* 22 (4), 13 - 24.
- RAUSTE-VON WRIGHT, M., von Wright, J. (1994). *Opiminen ja koulutus*. Juva: WSOY
- SALO, P., Kuittinen, M. (1998). Oppiiko koulu organisaationa? *Kasvatus* 29 (2), 214 - 223.
- SILJANDER, P. (1998). Sivistys ja sivistyksellisyys. Bildsamkeit-käsitteen merkitys J.F. Herbartin kasvatustieteissä. *Kasvatus* 29 (2), 201-213.

Artikkeli saapui toimitukseen 21.8.1999. Se hyväksyttiin julkaistavaksi toimituskunnan kokouksessa 20.3.2000.